

кописът се датира от края на XV — началото на XVI в. И, трето, в Погодинския препис е налице типичният за похвалните слова завършек, в който чрез многократното повторение на глагола „дадох се“ в началото на всяко изречение се бележи върхът на благоговейните чувства към прославения светец. Тази част навярно е механически съкратена в Софийския препис, където преписвачът е сметнал мястото за уместно, за да прибави неизбежното „слава во веки амин“.

Макар че вторият засега известен ми препис на това произведение — Софийският — да не съобщава името на автора, мисля, че съмнение в Киприановото авторство на „Похвално слово за Петър“ не може да съществува, като се имат пред вид следните неща:

1. По-ранният препис на това произведение — Погодинският, — който е от края на XV — началото на XVI в., сочи по категоричен начин за негов автор Киприан.

2. Отдавна в науката се знае, че Киприан е написал житие и служба на първия общоруски светец Петър. Към тях според мен трябва да се прибави и новооткритият канон на същия светец, който също е озаглавен като „творение Киприана митрополита“. Или щом като Киприан е написал житие, служба и канон на митрополит Петър, логично и оправдано от средновековната книжовна практика е да се очаква, че той му е посветил и похвално слово.

3. В предлаганото „Похвално слово за Петър“ се откриват цели пасаж, които са буквални заемки от Киприановото житие на същия светец. Даже може да се твърди, че първата биографична част на творбата представлява извлечение на най-важните моменти от житието.

4. Езиковите и стилните особености на произведението също потвърждават Киприановото авторство. Сравнителният анализ на езика и стила на похвалното слово, житието, службата и канона издава изключително много общности, буквални повторения на цели пасаж, което показва също, че те принадлежат на едно и също авторско перо.

Фактът, че най-ранният препис на Киприановото „Житие за Петър“ е от 1390 г., показва, че то е възникнало преди тази година, т. е. през 80-те години на XIV в.¹ Може да се предполага, че възникването на похвалното му слово за същия светец не отстои много далече по време от житието. Навярно и то ще е възникнало през същите тези години на изключително интензивна книжовна и църковна дейност, осъществена от Киприан, след като заема московския митрополитски пост. Идеино-естетическата връзка между двете произведения и литературно-художествените им особености също показват, че те са създадени от едно и също авторско перо и са твърде близки по време.

Като се опираме на съдържанието на произведението, с основание можем да твърдим, че Киприан е произнесъл своята похвала за първия общоруски митрополит Петър над гроба му, намиращ се в основаната от него църква „Света Богородица“. Това е прочутият Успенски събор в Москва, в който почиват костите на редица московски и общоруски митрополити, допринесли за политическия и културния престиж на руската държава през средните векове и канонизирани от църквата за светци — основателят на

¹ Хронологизирането на известните ми засега 94 преписа на Киприановото житие за Петър показва, че най-ранният препис, достигнал до нас, е от 1390 г., т. е. още приживе на Киприан. Сега се съхранява в ГИМ, собр. Уварова, № 1045 (613), сборник жития и слова, л. 92—108 об. Ръкописът е описан от *Архим. Леонид*. Систематическое описание славяно-русских рукописей собрания графа А. С. Уварова. Ч. II. М., 1893. с. 342. Сборникът е писан в Западна (Литовска) Русия. В края на сборника с киновар е изписана следната бележка от ръката на преписвача: „А н(с)п(н)сакъ кннги сѧ в лето гвѣи (6898—5508—1390) рѣкѣ п(н)с(а)лѣ мн(с)гѣгѣишны дѣлѣхъ Васнако. А снѧ кннги нмѧть тѧтрѧдѧ ѿѿ.“ Щом като най-ранният препис на Киприановото житие за Петър е от 1390 г., явно е, че то е възникнало преди тази година и повече не може да се поддържа тезата, че Киприан го е написал в края на живота си в периода 1397—1404 г., както приемаха почти всички учени досега.

московската митрополия Петър, приемниците му на престола Теогност, Йона, Алексей, Фотий. В него е погребан и самият Киприан през 1406 г.

„Похвалното слово за Петър“, както житието, службата и канона за същия светец, написани от Киприан, са плод на особеното уважение и голяма любов, които Киприан храни към основателя на московската митрополия, към своя бележит предшественик на московския и общоруски митрополитски престол. Специфичните жанрови, композиционни, стилни и езикови особености на похвалните слова обаче му позволяват да даде най-блестящ израз на тези си чувства в първото от посочените четири негови произведения, посветени на Петър. В похвалата си за него Киприан съчетава биографизма на житията и панегиризма на похвалните слова, спокойното безпристрастно изложение на едните и лиризма на другите, повествователния и емоционалния тон на двата жанра. В нея той в най-голяма степен изявява писателските си дарби, осведомеността си за делата на светеца и вештото боравене с житейски факти, умението си да ги обедини и подчини на една актуална идея и чрез тях и литературно-художествените похвати и средства да възвеличи името му, усета си за пластично извайване на образа и за композиционна стройност на творбата. „Похвалното слово за Петър“ най-добре илюстрира връзката на неговия автор с някоя традиция на Търновската книжовна школа.

Тук направих само кратко съобщение за това новооткрито произведение на Киприан. Пълно изследване за него, както и самият му текст ще бъдат публикувани другаде.

НЕИЗВЕСТНО „ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА ПЕТЪР“ ОТ КИПРИАН

Невяна Дончева-Панайотова

Един от най-ярките носители на българското книжовно влияние в Русия в края на XIV и началото на XV в. е търновецът Киприан. В продължение на 30 години (1376—1406) като киевски, а след това и като московски всеруски митрополит той играе изключително важна роля в църковния, обществено-политическия, културния и литературния живот на руската държава. Той е оставил име на плодовит книжовник, под чието перо са излезли редица богослужебни книги, послания, грамоти, оригинални литературни творби. Най-голям интерес за литературната история представят неговите произведения, посветени на първия общоруски светец Петър, в които намират израз голямата почит и уважение на Киприан към неговия забележителен предшественик на московския митрополитски пост.

Досега на Киприановото перо са приписвани „Житие на Петър“ и „Служба на Петър“, които се радват на изключителна популярност в Русия от XIV до XVIII в. За това може да се съди по големия брой преписи на тези произведения, достигнали до нас. Без да претендирам за изчерпателност, засега на мен са ми известни 94 преписа на житието и 46 преписа на службата. В староруските ръкописи като отделна Киприанова творба се среща и един „Канон на Петър“, от който са ми познати 6 преписа.¹ Тези произведения безспорно са възникнали във връзка с въведеното от Киприан в годишния календар на руската църква чествуване на първия московски и общоруски светец Петър, за което се съдържа сведение в синаксара на Киприановия псалтир.

От средновековната книжовна практика е известно, че този, който пише житие и служба на един светец, обикновено му посвещава и похвално слово. Въпреки това никога досега в науката не е изказвал предположение, че може би Киприан е написал и похвално слово за своя любимец Петър. Средновековната практика обаче се потвърди и от Киприан.

По време на научна специализация в Ленинград през 1973 г. една от централните ми задачи беше издирване, събиране и текстологическо проучване на преписите на Кип-

¹ Поради това, че в научната литература за Киприан досега не е отбелязано, че в староруските ръкописи е разпространено като самостоятелно негово произведение и един канон на митрополит Петър, за него ще направя отделно съобщение. Тук ще отбележа само, че в ръкописните сборници то се помества под заглавие: „Канонъ молебный (свѣти)т(е)лю Петру митрополиту всея Руси, новому чудотворцу. Ему же (е) краегранесне снцко. Дан же мн Христе мн глаголю (свѣти)т(е)лю твоего Петра а҃г҃г҃дника похвалити. Творение Киприана митрополита Киевскаго (и) всея Руси.“ Начало: „О(тъ)че б(о)гом(ѡ)уде (свѣти)т(е)лю Петре, штерзѣи мн недостѣнни а҃стнѣ възпѣати тѣ. . .“ Вж. ГПБ собр. Соловецкое, № 711/819, псалтир с последования, XVI в., л. 376 об. — 383 об.; Описание рукописей Соловецкого монастыря, находящихся в библиотеке Казанской духовной академии. Ч. III. Казань, 1898. с. 271.

риановото житие на Петър. В процеса на тази работа попаднах на произведение, което също беше озаглавено като житие на Петър от Киприан, но текстът му се отличава значително от познатия текст на истинското Киприаново житие. Новото произведение се намира в ръкописен сборник № 866 от Погодинската сбирка в Государственная публичная библиотека им. Салтикова-Щедрина (ГПБ), л. 135 об. — 148. В картотеката на ръкописния отдел на библиотеката сборникът е датиран от края на XV — началото на XVI в. (Погодинската сбирка все още няма пълнен печатан опис). В него произведението е поместено под следното заглавие: „Житіе и жизнь и мало исповѣданіе вѣт чюдесе иже к (св)т(у)х(у)ца н(а)ш(е)го Петра архіеп(иско)па киевскаго есеа Рвси, списано Киприаномъ смиренымъ мнтрополитомъ киевскимъ есеа Рвси.“ Начало: „Се настонтъ братіе, свѣтосное празднство и пресвѣтлое тужестве с (св)т(у)х(у)ца н(а)ш(е)го Петра...“ Това произведение наистина разказваше по киприановски за живота на Петър, но много по-емоционално в сравнение с житието, пишно, втиевато. По своите жанрови особености то напомняше повече похвално слово, отколкото житие.

И наистина очакванията ми се потвърдиха, тъй като след няколко дни попаднах на същия текст в друг сборник, но вече под заглавие на похвално слово: „М(е)с(ѣ)ца декамерія еъ Кад(ь)нь. Слово похвалноу на памат иже ко (св)т(у)х(у)ца нашего Петра, мнтрополита киевскаго и есеа Рвси чюдотворца.“ Под това заглавие произведението е поместено в ръкописен сборник № 1500 от Новгородско-Софийското събрание от XVI в. на л. 60—72 об., който се намира също в Ленинградската държавна библиотека. Описан от е Ф. Смирнов, Описание рукописныхъ сборниковъ XVI века Новгородской Софийской библиотеки, находящихся нынѣ в Санктпетербургской духовной академіи. СПб., 1865. с. 93.

При сравняването на двата текста се установи, че по съдържание те напълно се покриват, което показва, че те са преписи на едно и също произведение. Тъй като обаче в Погодинския препис то е озаглавено житие, а в Софийския препис — похвално слово, възниква въпросът: Към кой от двата жанра трябва да се отнесе това произведение?

Забележително е, че в Погодинския ръкопис то е поместено след истинското житие на Петър от Киприан (л. 109—130 об.) и след кратко анонимно похвално слово на същия светец (л. 130 об. — 135 об.). И като трето произведение, посветено на Петър, в този сборник в последователен ред е поместено въпросното произведение, озаглавено пак като житие на Петър от Киприан. Сравняването му обаче с истинското Киприаново житие на този светец показва колкото различия, толкова и общности. Въпреки че в първата биографска част това произведение повтаря буквално цели пасажі от Киприановото житие на Петър, то не е житийна творба. Преписвачът на Погодинския сборник го е озаглавил като житие, тъй като се е подвел по първата му част, която в същност в един синтезиран вид повтаря най-важните моменти от живота на Петър, разказани в същия порядък и със същите изрази в истинското Киприаново житие на този светец.

Новото произведение започва с едно патетично въведение, липсващо в житието, което е твърде подходящо за начало на похвално слово, а не на житие. Втората част на творбата е изцяло хвалебствена, панегирична, така типична за похвалните слова и която и по размери, и по съдържание коренно се различава от кратката житийна похвала, с каквато обикновено завършват агиографските съчинения. Или по своите жанрови особености това произведение, посветено на Петър, наистина е похвално слово, както това е означено в заглавието на Софийския препис, а не житие, както е в Погодинския препис.

Разбира се, това в никакъв случай не намалява стойността на Погодинския препис, който както при изследване, така и при издаване на „Похвално слово за Петър“ трябва да се вземе като основен по редица съображения. Първо, той е ценен с това, че в неговия наслов е разкрито авторството на произведението. В него изрично е отбелязано, че то е „списано Киприаномъ мнтрополитомъ“. Второ, този препис е по-ранен, тъй като ръ-